

VALSTYBINIS
PSIHIKOS
SVEIKATOS
CENTRAS

SMURTO PREVENCIJA

INFORMACIJA SPECIALISTAMS, DIRBANTIEMS SMURTO
ARTIMOJE APLINKOJE PREVENCIJOS SRITYJE

Valstybinis psichikos sveikatos centras, 2018

SMURTAS ARTIMOJE APLINKOJE – VISUOMENĖS SVEIKATOS PROBLEMA

Žinoma, kad visais laikais žmonijai teko susidurti su smurto apraiškomis, tačiau smurtas kaip visuomenės sveikatos problema įvardytas tik 1996 metais, kai 49-ojoje Pasaulio sveikatos asamblėjoje buvo priimta rezoliucija, kurioje smurtas pripažintas viena svarbiausių visuomenės sveikatos problemų visame pasaulyje. Šioje rezoliucijoje atkreiptas dėmesys į smurto pasekmes asmeniui, šeimai, visuomenei ir valstybei, o ypač į smurto žalą sveikatai ir su tuo susijusias didėjančias išlaidas sveikatos apsaugos sistemai.

Apie smurtą artimoje aplinkoje pradėta viešai kalbėti XX amžiaus pradžioje, pasirodžius gydytojų, pedagogų, psichologų, teisėjų, žurnalistų pranešimams apie mušamus vaikus, jų maršinimą badu, nepriežiūrą ir pan. Ilgą laiką smurtas prieš moteris buvo toleruojamas daugelyje šalių dėl lyčių nelygybės, kurią suformavo tradicijų, vertybių, papročių bei pažiūrų visuma. Didelės įtakos požiūrio į smurtą šeimoje pasikeitimui turėjo feministinis judėjimas ir moterų emancipacija.

Nuo smurto artimoje aplinkoje dažniausiai kenčia vaikai ir moterys, bet neišvengiama ir smurtavimo atvejų prieš senyvo amžiaus žmones, taip pat prieš vyrus. Smurtas artimoje aplinkoje nėra tik Lietuvai būdinga problema. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, nuo agresyvaus elgesio ir smurto šeimose kenčia apie 60 proc. Europos ir Centrinės Azijos šalyse gyvenančių vaikų ir paauglių. Smurtas yra viena iš pagrindinių 15–44 m. amžiaus asmenų mirties priežasčių.

Pažymėtina, kad smurto artimoje aplinkoje pasekmės yra ilgalaikės tiek asmens fizinei, tiek psichologinei, tiek socialinei sveikatai, todėl sunku tiksliai įvertinti smurto daromą žalą.

Jungtinėse Amerikos Valstijose 1 iš 3 moterų (35,6 proc.) ir 1 iš 4 vyrų (28,5 proc.) yra patyrę intymaus partnerio fizinį ir / ar seksualinį smurtą.

Nustatyta, kad smurtą patyrę vaikai sudaro didelės savižudybių rizikos grupę. Smurtas prieš vaikus visam gyvenimui sutrikdo jų fizinę ir psichikos sveikatą.

Remiantis ekspertų atliktais paskaičiavimais, galima teigti, kad smurto pasekmių ekonominiai kaštai sudaro milijardus eurų, kurie išleidžiami sveikatos priežiūros, socialinėms bei teisėsaugos paslaugoms apmokėti, laikinai netekto darbingumo sukeltiems padariniams šalinti. Užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje įmanoma, tačiau tam reikia visos visuomenės ir visų institucijų bendro nuoseklaus darbo, sutelktumo ir supratingumo.

SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE SAMPRATA

Šiuo metu visuotinai pripažįstama, kad smurtas artimoje aplinkoje yra grubus žmogaus teisių pažeidimas, lyčių lygybės problema. Smurtas šeimoje yra labiausiai paslėpta prievartos forma. Smurtas artimoje aplinkoje suprantamas kaip veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą, pasireiškiantis artimiausioje žmogaus aplinkoje, kurią sudaro asmenys, siejami arba

Smurtavimu siekiama priversti savo auką kentėti ir taip įgyti jos atžvilgiu ypatingos galios – įgyti nuolankumą, paklusnumą, suteikti jai nemalonius išgyvenimus.

praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį. Smurtas šeimoje pasireiškia agresyviu elgesiu, kuriuo bandoma kontroliuoti kito šeimos nario mintis, įsitikinimus ir elgesį

arba bausti jį už bandymą pasipriešinti, atsispirti kontrolei. Dažnai kito žmogaus kontroliavimas pasiekiamas per įbauginimą, jėgos naudojimą.

Moksliniais tyrimais nustatyta, kad smurtą šeimoje dažniau patiria moterys, o vyrai – smurtą viešajame gyvenime. Istoriškai susiklosčiusi aukštesnė vyrų ir žemesnė moterų padėtis lemia tai, kad moterys labiau kenčia nuo smurto artimoje aplinkoje. Neretai manoma, kad moterys yra silpnesnės ir mažiau gebančios. Moterys, vaikystėje patyrusios prievartą, suaugusios taip pat dažniau patiria prievartą, nes smurtą vertina kaip normalų reiškinį. Smurtaujančių vyrų yra visuose visuomenės sluoksniuose, ir kuo aukštesnis smurtautojo socialinis statusas, tuo smurto formos yra rafinuotesnės.

Dažniausiai pasireiškiančios smurto artimoje aplinkoje formos:

Fizinis smurtas (mušimas ranka, mušimas įvairiais daiktais, smogimas, stumdymas, bet koks skausmo sukėlimas, kūno sužalojimo grėsmė) – neteisėtas tyčinis prieš asmens valią jo organizmui daromas fizinis poveikis, nukreiptas į asmens gyvybės atėmimą, žalos sveikatai padarymą, fizinio skausmo ar kitų fizinių kančių sukėlimą, laisvės atėmimą arba bejėgiškos būklės sukėlimą. Fizinė trauma gali būti įvairi – nuo lengvo apdraskymo ir nubrozdinimo iki lūžusių kaulų, smegenų sutrenkimo, vidinių organų (inkstų, kepenų, blužnies) sužalojimo. Fizinio smurto veiksmai gali būti nustatomi teismo medicinos ekspertų.

Emocinis smurtas (pasityčiojimas, žodinė agresija, žeminimas, gąsdinimas, vertimas jaustis kaltam, nuolatinis blogos savijautos sukėlimas, parodymas, kad esi nemylimas ir nepageidaujamas, socialinė izoliacija) – tai pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant bijoti (bauginant), kad dėl tolesnių grasinančiojo veikslių ar neveikimo atsirastų tam tikros neigiamos pasekmės. Psichologinis smurtas yra susijęs su verbالية prievarta ir pastaruoju metu labiausiai paplitęs, bet sunkiau atpažįstamas.

Seksualinis smurtas (išprievartavimas arba bandymas išprievartauti, vaiko panaudojimas pornografijai, lytinių organų demonstravimas) – tai kėsintis ne tik į asmens kūno neliečiamumą, bet ir socialinę laisvę,

asmenybės garbę ir orumą, t. y. tuo pačiu metu pasireiškia fizinio ir psichologinio smurto bruožai. Seksualinis smurtas prieš moteris pasireiškia tokiomis formomis, kaip vertimas nusirengti, santykiuoti prieš moters valią, ypatingai žiaurus lytinis santykiavimas, vertimas stebėti ir kartoti pornografinius veiksmus ir pan. Seksualinis smurtas prieš vaikus pasireiškia kaip vaikų įtraukimas į seksualinę veiklą, kurią jie ne visai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti ir kuria smurtautojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius, gauti su šia veikla susijusį pelną [9].

Ekonominis smurtas arba finansinis priklausomumas. Tai yra smurto forma, kurios padariniai nėra akivaizdžiai pastebimi visuomenės nariams. Dažniausiai ekonominis smurtas pasireiškia neleidžiant moteriai dirbti, atimant pinigus, verčiant prašyti pinigų savo reikmėms, neduodant pinigų būtiniams dalykams (maistui, medicinos pagalbai, išsilavinimui), kontroliuojant ir vienvaldiškai priimant finansinius sprendimus, atsisakant išlaikyti vaikus tiek santuokoje, tiek skyrybų atveju, jei vaikai lieka su motina ir pan.

Nepriežiūra – su šia smurto forma dažniausiai susiduria vaikai, tačiau nuo jos kenčia ir senyvo amžiaus žmonės, negalintys pasirūpinti savimi. Vaiko nepriežiūra suprantama, kaip ilgalaikis fizinį bei psichinių vaiko poreikių netenkinimas, dėl kurio kyla grėsmė visavertei vaiko raidai ir funkcionavimui. Išskiriama fizinė nepriežiūra (nesirūpinama maitinimu, apranga, higiena, sveikata), emocinė (vaiko jausmų ir išgyvenimų nepaisymas, skatinimas ar leidimas rūkyti, vartoti alkoholi) ir socialinė (nesirūpinimas socializacija, lavinimu, išvejama iš namų) nepriežiūra.

Daugeliu smurto artimoje aplinkoje atvejų pasireiškia ne viena smurto rūšis, dažniausiai fizinio, psichologinio, seksualinio ir ekonominio smurto rūšys tarpusavyje yra susijusios. Smurtu artimoje aplinkoje yra įvardijami ir tokie veiksmai, kaip tyčinis artimo asmens turto naikinimas, daiktų daužymas ir laužymas, pinigų išreikalavimas, augintinių kankinimas.

SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE PAPLITIMAS

Smurto artimoje aplinkoje mastą rodo statistinė informacija. Informatikos ir ryšių departamento išankstiniais duomenimis, 2017 m. dėl smurto artimoje aplinkoje buvo užregistruoti 10 968 nusikaltimai. Šie nusikaltimai sudarė 52,3 proc. visų dėl smurto užregistruotų nusikaltimų (46 proc. mieste ir 65,6 proc. kaime) ir beveik penktadalį (18,2 proc.) visų užregistruotų nusikaltimų (14,6 proc. mieste ir 28,5 proc. kaime).

Dauguma (9,9 tūkst. nusikaltimų arba 89,8 proc.) dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotų nusikaltimų – nesunkūs sveikatos sutrikdymai, 964 (8,8 proc.) – nusikaltimai, susiję su grasinimu, 44 (0,4 proc.) – seksualinės prievartos nusikaltimai, 35 – sunkūs sveikatos sutrikdymai, 25 – nužudymai, 6 – pasikėsinimai nužudyti ir 40 – kiti nusikaltimai.

2017 m. užregistruotas 8181 asmuo, nukentėjęs nuo dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotų nusikaltimų (mieste – 4,7 tūkst. asmenų,

Policijos departamento duomenimis, 2017 m. policijoje iš viso buvo užregistruota 47,9 tūkst. pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje.

arba 57,5 proc., kaime – 3,5 tūkst., arba 42,5 proc.).

Dauguma (5,6 tūkst., arba 82 proc.) suaugusių nukentėjusiųjų buvo moterys, iš jų 79,2 proc. nukentėjo nuo intymaus partnerio. Kas šeštas (1,4 tūkst.,

arba 16,7 proc.) nukentėjęs nuo dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotų nusikaltimų – vaikas iki 18 metų amžiaus, 90,3 proc. jų nukentėjo nuo tėvų ar įtėvių. 2017 m. artimoje aplinkoje buvo nužudyti 6 vaikai.

2017 m. buvo nustatytas 6131 asmuo, įtariamas (kaltinamas) padaręs dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotą nusikaltimą. Iš jų 91 proc. buvo vyrai. Daugiau kaip pusė (3,4 tūkst., arba 55,5 proc.) įtariamų (kaltinamų) asmenų buvo 30–49 metų amžiaus. Šiais nusikaltimais buvo įtariama (kaltinama) ir 40 nepilnamečių (0,8 proc. visų įtariamų (kaltinamų) asmenų). Daugiau kaip pusė (56,3 proc.) įtariamų (kaltinamų)

asmenų (56,3 proc.) turėjo vidurinį ar profesinį išsilavinimą, beveik ketvirtadalis (23,3 proc.) – pagrindinį, 10,4 proc. – aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą ir 10 proc. – pradinį ar neturėjo jokio išsilavinimo. Pusė (50,8 proc.) asmenų nusikaltimo padarymo metu niekur nedirbo ir nesimokė. Net 60,2 proc. asmenų nusikaltimo padarymo metu buvo apsvaigę nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų. Dauguma (5,8 tūkst. arba 94,8 proc.) asmenų buvo įtariamai (kaltinami) fiziniu smurtu.

Pirmas reprezentatyvus tyrimas apie smurtą prieš moteris Lietuvoje buvo atliktas 1994 metais, kurio rezultatai parodė, kad per visą gyvenimą 16 proc. moterų patyrė fizinį smurtą tėvų šeimoje, 18 proc. – savo sukurtoje šeimoje, 20 proc. moterų patyrė pasikėsinimą išprievartauti.

2008 metais Lietuvoje atlikto tyrimo „Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas“ duomenimis, smurtą šeimoje patyrė 15 proc. ištekėjusių moterų. Smurtą savo buvusioje šeimoje patyrė 56 proc. išsiskyrusių ir naujos šeimos nesukūrusių moterų. Iš visų smurtą šeimoje patyrusių moterų, 87 proc. patyrė psichologinį smurtą, 48 proc. – fizinį, 28 proc. – ekonominį, 11 proc. – seksualinį smurtą.

2010 m. atlikto tyrimo apie prievartos prieš vyresnio amžiaus moteris paplitimą Lietuvoje rezultatai parodė, kad kas penkta (21,8 proc.) vyresnė nei 60 m. moteris patyrė vienos ar kelių formų smurtą. Dažniausiai buvo patiriamas emocinis (17,8 proc.), finansinis (9,5 proc.) ir fizinis (4,5 proc.) smurtas. Dauguma nukentėjusiųjų (75,7 proc.) neatskleidė smurto patyrimo fakto, nes netikėjo pagalbos veiksmingumu (70,1 proc.), abejojo įvykio rimtumu (68,4 proc.) bei nenorėjo informuoti kitų asmenų (59,7 proc.). Smurtas moterims dažniausiai sukėlė pyktį ir neapykantą, įtampą, miego sutrikimus, bejėgiškumo jausmą, turėjo neigiamos įtakos jų gyvenimo kokybei.

Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovės „Eurointegracijos projektai“ 2015 m. atlikto viešosios nuomonės „Smurtas artimoje aplinkoje“ tyrimo duomenimis, smurtą artimoje aplinkoje patyrė 17,4 proc. Lietuvos gyventojų, tačiau net 65,3 proc. patyrusių smurtą asmenų pagalbos

nesikreipė. Daugiausia respondentų nurodė patiriantys psichologinį (72,7 proc.) bei fizinį (51,1 proc.) smurtą.

SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE PRIEŽASTYS

Išskiriama keletas veiksnių – biologinių, psichologinių, socialinių, kultūrinių – kurių derinys nulemia, ar konkrečioje šeimoje susiformuos daugiau ar mažiau socialiai sveika aplinka. Kai kurie ekspertai teigia, kad smurto priežastys gali būti biologinės, t. y. polinkį smurtui sukelti tam tikri žmogaus genai. Kiti smurto priežasčių ieško socialinėse

Smurtautoju negimstama, smurtinis elgesys yra išmokstamas. Moksliniais tyrimais įrodyta tiesioginė koreliacija tarp patirto smurto tėvų šeimoje ir žmonių elgesio jiems tapus suaugusiais.

problemose, tokiose kaip skurdas, diskriminacija, neveltis, šeimos vertybių žlugimas, šiurkštus elgesys su vaikais, polinkis į narkomaniją ar alkoholį. Dar kiti nurodo kultūrinius veiksnius, tokius kaip smurto vaizdavimą masinėse informacijos priemonėse. Be to, yra įvairių psichologinių teorijų, aiškinančių, kaip kyla smurtas individualiame lygyje. Pagal J. Gilligan, smurtas kyla dėl gėdos ir pažeminimo jausmo. Gėda apima visą spektrą jausmų: jausmą, kad esi pažemintas, ignoruojamas, negerbiamas, paniekintas, užgautas, išjuoktas, atstumtas, pralaimėjęs, sužlugdytas, silpnas. Visi šie jausmai iš esmės verčia žmogų jaustis menkaverčiu. Tai yra galingas agresyvaus elgesio motyvas, todėl vienas iš efektyviausių būdų paskatinti žmogų elgtis agresyviai – tai jį pažeminti ar ižeisti. Žmonės, siekdami sumažinti, kompensuoti savigarbos trūkumą, imasi smurto, kuris padeda sulaukti pagarbos. Smurto atsiradimo riziką didina tokių jausmų, kaip užuojauta (empatija), baimė dėl pasekmių, kaltė, neturėjimas, taip pat žmogaus nežinojimas kitų, nesmurtinių būdų, kaip atstatyti savigarbą.

Įvairūs kiti veiksniai patys savaime nesukelia agresijos. Tokio veiksnio pavyzdžiu gali būti skurdas – agresija kyla tik tada, kai skurdas

yra tam tikras pažeminimas. Agresyvaus elgesio galima išmokti, ir jis gali pasidaryti nuolatiniu elgesio būdu, nors gali būti ir spontaniška pykčio išraiška dėl patirto pažeminimo, skriaudos, prievartos.

Vaiko agresyvumui ir polinkiui tyčiotis didelę įtaką daro šeimos aplinka, kurioje vaikai sulaukia per mažai dėmesio, meilės ir šilumos. Vaikai, augdami tokioje aplinkoje, gali pradėti naudoti smurtą kaip savo vertės įrodymą. Šeimos poveikį vaiko agresyviai elgesiui išsivystyti didina saugaus prierašumo prie vaikai svarbių asmenų per pirmuosius 3 gyvenimo metus nebuvimas, kai ignoruojami vaiko poreikiai, trūksta suaugusiųjų priežiūros, o šeima palankiai vertina agresyvų elgesį.

Smurto išsivystymui artimoje aplinkoje didelės įtakos turi ir istoriškai susiformavęs patriarchalinis šeimos modelis, kuriame vyras laikomas autoritetu moters atžvilgiu. Vyrų elgesys su moterimis kaip su pavaldžiomis sau, jų menkinimas bei žeminimas dar labiau išryškina žemesnę moters padėtį ne tik šeimoje, bet ir darbe bei visoje visuomenėje.

SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE PASEKMĖS

Smurto poveikis yra tik neigiamas. Smurtas artimoje aplinkoje yra nusikaltimas, turintis fizinės, psichologinės, socialinės, ekonomines, teisinės pasekmes tiek šeimos nariams, tiek ir visai visuomenei.

Atlikti tyrimai įrodo, kad smurtas sukelia ne tik įvairius fizinės sveikatos pakenkimus, bet ir gali sukelti sunkias ilgalaikes pasekmes nukentėjusių asmenų psichikos sveikatai.

Fizinių bausmių naudojimas vaikus moko, kad smurtinis, agresyvus elgesys yra priimtinas, siekiant gauti kitų pagarbą ir pelnyti autoritetą. Pats bausmės

taikymas jau yra pažeminimas, kuomet yra aiškiai parodoma, kas viršesnis ir kas turi paklusti. Fizinis smurtas gali sukelti ne tik rimtas sveikatai trikdančias pasekmes (odos, kaulų traumos, lūžiai, galvos smegenų sukrėtimai ir pan.), bet ir menkavertiškumo, bejėgiškumo, nesaugumo

jausmus, padidėjusį baimingumą. Nustatyta, jog fizinį smurtą patyrę vaikai dažniau jaučiasi vieniši, nelaimingi, pasižymi silpna vidine darna ir menku savęs vertinimu.

Emocinis smurtas nėra taip akivaizdžiai pastebimas kaip fizinis, po jo nelieka mėlynių, lūžių ar kitų kūno sužalojimų, tačiau jis pažeidžia psichologinę žmogaus savijautą. Dažniausiai įvardijamos emocinio smurto pasekmės yra – įtampa, nepasitikėjimas savimi, vengimas bendrauti, nesaugumo, bejėgiškumo, pasimetimo, vienišumo jausmai, priklausomybė nuo kitų nuomonės, požiūrio, uždarumas, neryžtingumas, liūdesys, taip pat save ir (ar) kitus žalojantis elgesys.

Seksualinis smurtas sutrikdo psichofizinę asmenybės vystymąsi. Jo pasekmės gali būti labai įvairios, ilgai trunkančios ir turinčios įtakos jau suaugusio žmogaus gyvenimui. Seksualinę prievartą patyrę vaikai turi įvairių elgesio sutrikimų, stokoja savigarbos, dažnai serga depresija, turi daug bendravimo sunkumų.

Smurtas pripažįstamas rizikos veiksniu psichikos sveikatos ir elgesio problemoms išsivystyti. Smurtą patyrusiems žmonėms kur kas dažniau kyla problemų dėl elgesio kontrolės, todėl jų gyvenimas visuomenėje ir jos priimtų normų laikymasis būna sutrikę. Dažnai tokie žmonės menkai suvokia savo vertę, turi iškreiptą vertybių sistemą, o neretai ir patys naudoja smurtą kaip santykių palaikymo būdą. Nepajėgdami gauti artumo, meilės ar globos, jie ima save žaloti girtaudami, vartodami narkotikus. Smurtą patyrusiems asmenims neretai jau vaikystėje kyla konfliktų dėl įstatymų pažeidimo, o represinių priemonių taikymas siekiant pakeisti tokį elgesį duoda atvirkštinį rezultatą – prievarta suvokiama, kaip vienintelis žmonių santykių reguliavimo būdas.

Smurto prieš moteris pasekmės turi įtakos ne tik moterų sveikatai, bet ir visos visuomenės gerovei. Be žalos moters sveikatai, smurtas pareikalauja daug tiesioginių išlaidų, kurios skiriamos sveikatos

priežiūros, teisėsaugos, policijos darbo ir kitoms reikalingoms paslaugoms apmokėti. Dažniausiai šios pasekmės pasireiškia potrauminio streso sindromu, depresija, psichozėmis, nerimu.

Smurtinė elgsena prieš vaikus lemia netolygią vaiko socialinę raidą, nekontroliuojamą agresiją, destruktivų, rizikingą elgesį, taip pat smurtinės kultūros perdavimą ateinančioms kartoms.

APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE IR PREVENCINĖS PRIEMONĖS

Pozityvūs pokyčiai siekiant panaikinti vyriškos lyties dominavimą ir pakeisti susiformavusius moterų ir vyrų vaidmenų stereotipus, kurie grindžiami žemesne moters padėtimi, pastebimi nuo 1948 m., kai Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinė Asamblėja priėmė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, kurioje įtvirtino žmogaus teisę į nediskriminavimą, į garbės, orumo, kūno neliečiamybės, gyvybės įstatyminę apsaugą. 1950 m. priimtoje Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje taip pat numatytas įpareigojimas gerbti asmens teises ir laisves.

1966 m. Generalinė Asamblėja priėmė Tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą, kurio 3 straipsnis numato vyrų ir moterų lygias teises naudotis visomis šiame pakte išvardytomis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis. 1979 m. Jungtinėms Tautoms priėmus Konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW), buvo panaikinta moterų diskriminacija ne tik viešojoje, bet ir privačioje sferoje. 1989 m. priimtoje Vaiko teisių konvencijoje įteisinta vaiko apsauga nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos

1993 m. priimtoje deklaracijoje dėl smurto prieš moteris įtvirtinta, kad smurtas prieš moteris suprantamas kaip bet koks su lytimi susijęs smurtas, pasibaigiantis ar galintis pasibaigti fizine, seksualine ar psichologine žala ar moterų kentėjimu, apimantis grasinimą tokiais aktais, prievarta, laisvės apribojimu, pasireiškiantis ir viešajame, ir privačiame gyvenime.

1995 m. priimtą Pekino lygybės, plėtros ir taikos deklaraciją bei veiksmų planą (Pekino veiksmų platforma) pasirašė visos 27 Europos Sąjungos valstybės narės ir Kroatija, kurios įsipareigojo imtis veiksmingų priemonių, siekiant panaikinti smurtą šeimoje ir užtikrinant lygią moterų padėtį su vyrais. 2009 m. lapkričio 26 d. Europos Parlamento priimtoje rezoliucijoje dėl smurto prieš moteris panaikinimo pripažįstama, kad smurtas prieš moteris nėra vien tik visuomenės sveikatos problema, bet taip pat yra moterų ir vyrų nelygybės klausimas, pažeidžiantis žmogaus teises: teisę į gyvybę, saugumą, orumą ir fizinę bei psichinę neliečiamybę, teises į lytinį ir reprodukcinį pasirinkimą ir sveikatą.

2011 m. Stambule buvo priimta Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, kuria siekiama apsaugoti moteris nuo visų smurto formų, užkirsti kelią smurtui prieš moteris ir smurtui šeimoje, už smurtą taikyti baudžiamąją atsakomybę bei šalinti smurto apraiškas.

Lietuvoje apie smurto artimoje aplinkoje problemą pradėta diskutuoti politiniame lygmenyje tik šiame šimtmetyje, tačiau šių pokyčių iniciatyva nevyriausybinių organizacijų, kovojančių už moterų teises, pastangomis prasidėjo Lietuvai atgavus Nepriklausomybę. Šių iniciatyvų dėka, po ilgo rengimo ir svarstymų 2011 m. gegužės 26 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kurio tikslas – ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje, kuris dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų, greitai reaguoti į iškilusią grėsmę, imtis prevencijos priemonių, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą. Remiantis įstatymo

nuostatomis, apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje įgyvendinama vadovaujantis šiais principais: bendradarbiavimo, dalyvavimo, kompleksiško, prieinamo ir kokybės, solidarumo, tinkamumo, koordinavimo, teisėtumo, asmens teisių ir laisvių apsaugos, proporcingumo, humaniško, teisingo, veiksmingo, objektyvumo ir efektyvumo. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme įtvirtintos smurtą patyrusio asmens apsaugą užtikrinančios nuostatos, numatytos teisėsaugos pareigūnų funkcijos organizuojant apsaugą ir pagalbą smurtą patyrusiam asmeniui, taip pat numatytos smurto artimoje aplinkoje subjektų teisės bei atsakomybė už smurtą artimoje aplinkoje, įtvirtintos pagalbos valdymo ir organizavimo nuostatos.

Įgyvendinant Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatas, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras, sveikatos apsaugos ministras ir vidaus reikalų ministras 2011 m. gruodžio 19 d. įsakymu Nr. A1-534/V-1072/1V-931 patvirtino Specializuotų pagalbos centrų programą, kurios paskirtis – užtikrinti specializuotos pagalbos centrų (toliau – SPC) veiklos organizavimą ir finansavimą, teikiant specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims. Už programos įgyvendinimą ir finansavimo užtikrinimą atsakinga Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje nuo 2012 metų teikia konkurso būdu atrinktos nevyriausybinės organizacijos, vykdančios SPC funkcijas.

Specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims reglamentuoja Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymu Nr. A1-227 „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“. SPC teikia smurtą patyrusiems asmenims psichologinę pagalbą, padedančią įveikti kritinę būklę, tarpininkauja, kad jiems būtų suteikta teisinė pagalba,

informuoja nukentėjusį asmenį visais jam rūpimais klausimais, konsultuoja jį, tarpininkauja, kad tolesnę pagalbą jam teiktų kitos smurtą patyrusiems asmenims pagalbą teikiančios organizacijos, institucijos ar specialistai, organizuoja šią veiklą. Prireikus tarpininkauja, kad smurtą patyrusiam asmeniui būtų suteikta medicinos pagalba. Siekdami suteikti ilgalaikę pagalbą smurtą patyrusiam asmeniui, SPC bendradarbiauja su savivaldybių ar nevyriausybinų organizacijų krizių centrais, teikiančiais laikino apgyvendinimo paslaugas, socialinių paslaugų įstaigomis, policija, sveikatos priežiūros įstaigomis, teisinę pagalbą teikiančiomis institucijomis.

Lietuvos Respublikos Seimas, vadovaudamasis Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatomis, 2016 m. rugsėjo 21 d. priėmė nutarimą Nr. XII-2629 „Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo“, kuriuo siekiama užtikrinti smurto artimoje aplinkoje atvejų atpažinimą ir nustatymą, įgyvendinti efektyvesnę smurto artimoje aplinkoje prevenciją ir veiksmingesnę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims, ypač dėmesį skiriant smurtaujančioje aplinkoje augantiems vaikams, kurti kokybiško institucijų bendradarbiavimo ir tarpusavio veiksmų koordinavimo sistemą. Taip pat siekiama ieškoti tokių teisinio reglamentavimo sprendimų, kurie geriausiai užtikrintų smurtą patyrusio asmens interesus ir optimaliomis priemonėmis padėtų mažinti smurto artimoje aplinkoje mastus.

Siekdama užtikrinti smurto artimoje aplinkoje prevenciją ir pagalbos smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims teikimą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2014 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. 485 „Dėl Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos patvirtinimo“ patvirtino Valstybinę smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programą (toliau – Valstybinė smurto prevencijos programa), kuria siekiama užtikrinti smurto artimoje aplinkoje prevenciją ir pagalbos smurtą artimoje aplinkoje

patyrusiems asmenims teikimą, mažinti smurto artimoje aplinkoje mastą Lietuvoje.

Įgyvendinant Valstybinę smurto prevencijos programą, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. rugsėjo 24 d. įsakymu Nr. A1-462 „Dėl Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos įgyvendinimo 2014–2016 metų veiksmų plano patvirtinimo“ patvirtintas Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos įgyvendinimo 2014–2016 metų veiksmų planas, kurio tikslai – plačiau supažindinti visuomenę su įvairiomis smurto apraiškomis, jo padariniais ir būtinybe užkirsti kelią, ugdyti nepakantumą smurtiniam elgesiui, taip pat tobulinti kompleksinės pagalbos teikimo smurtą patyrusiems asmenims mechanizmą, pagrįstą valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, nevyriausybinių organizacijų, kitų įstaigų, organizacijų ir visuomenės bendradarbiavimu. Veiksmų plano įgyvendinimą koordinuoja Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Įgyvendinant Veiksmų planą, dalyvauja Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į tai, kad smurtas artimoje aplinkoje yra sudėtinga ir daugialypė problema, turinti ilgalaikį žalingą poveikį asmenims, šeimoms, visuomenei, labai svarbu taikyti efektyvias prevencines priemones, kurios padėtų užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje. Kadangi smurto artimoje aplinkoje išsivystymui įtakos turi biologiniai, psichologiniai, socialiniai bei aplinkos veiksniai, prevencija turėtų būti vykdoma įvairiomis kryptimis ir

lygiais. Remiantis užsienio šalių gerosiomis praktikomis, išskiriami pagrindiniai efektyvios smurto artimoje aplinkoje prevencijos principai:

- ❖ visų veiksmų, skirtų smurto artimoje aplinkoje prevencijai, vykdymas nacionaliniu ir regioniniu lygmeniu;
- ❖ smurto artimoje aplinkoje paplitimo stebėsenos vykdymas;
- ❖ įgyvendintų smurto artimoje aplinkoje prevencinių priemonių efektyvumo vertinimas;
- ❖ apsaugos ir pagalbos priemonių nukentėjusiems nuo smurto įgyvendinimas;
- ❖ mokymai įvairių institucijų darbuotojams (policijos pareigūnams, sveikatos priežiūros darbuotojams, teisėsaugos atstovams ir kt.);
- ❖ prevencinių ir intervencinių priemonių koordinavimas ir įgyvendinimas, kuriame dalyvautų įvairūs sektoriai.

Siekiant įgyvendinti smurto artimoje aplinkoje prevencijos principus, rekomenduojama visuomenėje formuoti sveikus, pagarbius, nesmurtinius tarpusavio santykius, pasitelkiant įrodymais pagrįstas strategijas ir metodus:

- ❖ saugių ir darnių tarpusavio santykių įgūdžius ugdantys mokymai (pvz., socialinio ir emocinio raštingumo programos jaunimui, darnių santykių ugdymo programos poroms);
- ❖ autoritetingų suaugusiųjų, taip pat patyrusiųjų smurtą įtraukimas į prevencines iniciatyvas (pvz., žinomų visuomenės veikėjų, politikos lyderių dalyvavimas smurto artimoje aplinkoje prevencijoje, smurto artimoje aplinkoje liudininkų įgalinimas ir švietimas);
- ❖ smurto vystymąsi šeimoje mažinančių priemonių įgyvendinimas (pvz., specialistų vizitai nuo ankstyvos vaikystės pas vaikus auginančias šeimas, šeimų įtraukimas į ikimokyklinį ugdymą, tėvystės įgūdžių programos);
- ❖ saugios aplinkos kūrimas (pvz., ugdymo įstaigų mikroklimato ir saugos gerinimas, organizacinės politikos ir darbo aplinkos tobulinimas);

- ❖ finansinės paramos šeimoms stiprinimas (pvz., namų ūkių finansinio saugumo didinimas, darbo vietų kūrimo skatinimas);
- ❖ pagalbos nukentėjusiesiems nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas (pvz., būsto programos, teisinės paslaugos, sveikatos priežiūros paslaugos).

Įvairių sektorių (visuomenės sveikatos, sveikatos priežiūros, švietimo, verslo, teisėsaugos, socialinės apsaugos, pilietinių visuomeninių organizacijų) koordinuoti, nuoseklūs veiksmai, kuriant sveikus, pagarbius, nesmurtinius santykius, gali padėti užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje bei sumažinti žalingą poveikį nukentėjusiems nuo smurto asmenims, šeimos nariams, bendruomenėms ir visai visuomenei.

NAUDOTA LITERATŪRA

- World report on violence and health. World Health Organization. Geneva, 2002.
- Vasiliauskienė L. H., Dirmotaitė E., Vasiliauskaitė Z. Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų darbuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams. Vilniaus moterų namai. Vilnius, 2017.
- J. Gilligan. Smurto prevencija. Eugrimas, 2002.
- Justickis V. 2001. Kriminologija. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
- Gustainienė M. Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija. Sociologija. Mintis ir veiksmai, T. 15 (2005): 110-121.
- Michailovič I. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai. Teisė, 2012, p. 26-40.
- Dirsienė N., Reikertienė V. Smurtinio elgesio keitimo metodika (praktinis vadovas socialiniams darbuotojams). Vilnius, 2008.
- Viešosios nuomonės tyrimo „Smurtas artimoje aplinkoje“ 2014 m. ir 2015 m. lyginamoji ataskaita. 2015. Prieiga internete:

<https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/seimos-politika/Ataskaita%20-%20Smurtas%202015-12-15.pdf>

- Kompleksinių paslaugų teikimo ir organizavimo nuo smurto nukentėjusiems vaikams bei jų šeimos nariams aprašas. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2009.
- Vaikas – smurto auka: teisiniai, psichologiniai ir socialiniai aspektai. Metodinis vadovas specialistams, dirbantiems su smurtą patyrusiais vaikais ir jų šeimomis. VšĮ Paramos vaikams centras. Vilnius, 2010.
- Dirsienė N., Ušackienė K., Mainelytė I., Kriugždaitė R. Metodinės rekomendacijos skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams kaip dirbti su smurto šeimoje aukomis ir jų aplinka. Kaunas, 2007.
- Čaplikienė L., Velička V. Smurto artimoje aplinkoje užkardymo praktika Lietuvoje ir Norvegijoje. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. 2017, 19(1): 51-65.
- Narkauskaitė L., Krupskienė A. Smurtas – visuomenės sveikatos problema. Smurto samprata. Smurto paplitimas ir jo prevencija Lietuvoje. Vilnius, 2011.
- Didžiokienė A., Žemaitienė N. Smurtą patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta. Medicina, 2005, Nr. 41(1): 59-66.
- Purvaneckienė G. Moteris Lietuvos visuomenėje. Vilnius: Danielius, 1995.
- Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas. Tyrimo ataskaita. Vilnius, UAB „BGI Consulting“, 2008. Prieiga internete:
http://www.bukstipri.lt/uploads/Tyrimas_Smurto_pries_moteris2008.pdf
- Tamutienė I. Prievarta prieš vyresnio amžiaus moteris Lietuvoje: prievartos atskleidimo perspektyva. Visuomenės sveikata, 2012, Nr. 3 (58): 77-84.
- Stonienė L., Aguonytė V., Narkauskaitė L. Smurto prieš moteris paplitimas ir priežastys. Visuomenės sveikata, 2012, Nr. 2 (57): 8-15.

- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2016 m. kovo 10 d. įsakymas Nr. A1-132 „Dėl Vaiko gerovės 2016–2018 m. veiksmų plano patvirtinimo“. TAR, 2016-03-10, Nr. 2016-04548.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. 485 „Dėl Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos patvirtinimo“. TAR, 2014, Nr. 2014-05986
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2011 m. gruodžio 19 d. įsakymas Nr. A1-534/V-1072/1V-931 „Dėl Specializuotos pagalbos centrų programos patvirtinimo“. Prieiga internete:
<https://e-eimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.415786/oheYXjfZiU>
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. A1-227 „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“. Prieiga internete:
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.424133/WHolzgSxdN>
- The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey. 2010 Summary Report. The National Center for Injury Prevention and Control of the Centers for Disease Control and Prevention. Prieiga internete: https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf
- Preventing Intimate Partner Violence Across the Lifespan: A Technical Package of Programs, Policies, and Practices. 2017, Division of Violence Prevention National Center for Injury Prevention and ControlCenters for Disease Control and Prevention Atlanta, Georgia. Prieiga internete: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipv-technicalpackages.pdf>